

॥ ॐ श्री ॥

वीर भानसिंह

नाटकेनां गायनो.

5

प्रसिद्ध करनारः—

भायुसाह जी. नायक.

मुंबय गुजराती नाटक मंडलीना भासिक.

मिन्सेस थियेटर—मुरत.

आवृत्ति १ वी]

[प्रथम वर्ष हजार.

(सर्वे हक प्रसिद्ध करनारने स्वाधीन)

संवत् १९८२]

[सने १९२५

मूल्य ४ आना.

૧૨૪૫૨
ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ

અસિદ્ધ કરનાર:—બાપુભાઈ બી. નાયક,
પ્રિન્સેસ થીએટર—સુરત.

છાપનાર:—મુલચંદ કસબદાસ હાપડિયા,
“જ્ઞાન વિજય” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ—સુરત.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૪૫૮ વર્ગિક

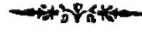
પુસ્તકનું નામ ૫૧૨ માનસિક

વિષય ૬ - : ૨-૧

(૩)

મુખ્ય પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

- માનસિંહ.....શિરોહીનો રાજ.
સામંતરાજ.....રાજનો અંગરક્ષક બાપાત.
અકબર.....દિલ્હીનો બાદશાહ.
સિપૈહસાલાર.....બાદશાહનો સેનાપતિ.
કામિન્દર.....રાજજેષી.
શંકર (ધાયલ કવિ).....જેષીનો વિદ્યાર્થી.
રમતારામ.....ધાયલ કવિનો મિત્ર.
છેનલાહ.....જેષીનો પુત્ર.

તે ઉપરાંત સામંતો, મોગલ દરબારીઓ, લશ્કર, પ્રજાજન,
નટ વગેરે.

(૪)

સ્રી પાત્રો. ' 1

ચંદ્રબા.....માનસિંહની પટરાણી.

સુલદ્રા.....એક નિરાધાર રાજપુત બાળા, ખડી બેગમની
આશ્રિત, માનસિંહની નવી રાણી.

સુરંગી.....તેની સખી.

બડી બેગમ.....બાદશાહની માનીતી બેગમ.

સાધ્વી.....ખુદેલખંડનાં જામીરદાર.

નર્મદા.....જેપીની સ્ત્રી.

પાર્વતી.....તેની પુત્રી. કાયલ કવિની પ્રિયતમા.

તે ઉપરાંત સખીઓ, દાસીઓ, રાજપુત વીરાંગનાઓ, બેગમો,
કન્યાઓ વગેરે.

નાટકની રૂપરેખા.

મંગળાચરણ-વસ્તુ સૂચન.

પ્રવેશ ૧ લો—સ્થળ:—દિલ્હીમાં જનાના દરબાર.

અભિમાનમાં છકી મએલી રાજપુત બેગમ બીજી ઝીઝી પાસે ગુલામગીરી કરાવે છે, શુદ્ધ રાજપુત કન્યા સુબદ્રાની ટેક. બેગમનું ઉશ્કેરાવું; સુબદ્રાને નજરકેદ. શિરોહી પતિ “ વીર માનસિંહ ” પોતાને છોડાવશે એવી સુબદ્રાને શ્રદ્ધા. શિરોહીના રાજને લખેલી પ્રેમ પત્રિકાની પોતાની સખી સાથે વાતચીત.

પ્રવેશ ૨ જો—સ્થળ:—શિરોહીના રાજમહેલ.

રાજા માનસિંહ અને સામંતોના સંકેત. રાજા-રાણી વચ્ચે પ્રેમ અને ધર્મનો ટુંક વાદવિવાદ. પ્રેમ કરતાં ધર્મ શ્રેષ્ઠ છે એમ સમજાવી સુબદ્રાનું હરણ કરી લાવવા રાણીની સંમતિ મેળવી રાજા અને તેના અંગરક્ષક સામંતનું દિલ્હી તરફ પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૩ જો—સ્થળ:—દિલ્હીમાં સાઠમારીના સલામંડપ.

પિંજરામાં પૂરેલા વિકાળ સિંહને કાન પકડી બહાર લાવી જે શિકાર કરે તેને શીરપાવ. કોઈની કિંમત ચાલતી નથી. છુપા વેપમાં આવેલ શિરોહીના રાજાએ સિંહને મારવો બાદશાહનો શિરપાવ રાજાએ નહિ લેતાં અંગરક્ષકને આપવો બેગમ માટે રાજાએ તિરસ્કાર બર્બા શબ્દો બોલવાથી સમાવું ઉશ્કેરાવું.

પ્રવેશ ૪ થો—સ્થળ:—શિરોહીમાં રાજ્ય જોષોનું ઘર.

જોષીના વિદ્યાર્થી ધાયલ કવિનું જોષી પુત્રી ઉપર ધાયલ થવું. તે અટકાવવા જોષીની બચકર ધમકી. ધાયલ કવિની ઘેલછા. પાછળથી ધાયલ જોડાનો મેળાપ.

(૬)

પ્રવેશ પ'મા—સ્થળ:-દિલ્હીના રણવાસનો એક ભાગ.

સુભદ્રા અને સુરંગોને રાજા અને સામંતે હીવાલ કુદાવી ધીમ
ઝાડીના રસ્તેથી લઇ જવાં. બેગમે ઘેડેસ્વારોને તેમને પકડવા તેમની
પાછળ મોકલવા.

પ્રવેશ ૬ કું-સ્થળ:-દિલ્હી પાસે મરાસીઆઓનું ગામડું.

પાછળ પડેલી ટુપડી સાથે મરાસીઆઓની મદદથી યુદ્ધ કરી
તેજ ઘેડાંની મદદથી સુભદ્રા અને સુરંગોને શિરોહી મોકલાવી દેવાં.
પાછળથી રાજા અને સામંતનું શિરોહી જવું.

ટૂંબસો.

(૭)

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો. સ્થળ:-શિરોહીનું ઉદ્યાન.

સુભદ્રાના લગ્ન માટે દાસાઓનો ઉમંગ. ચંદ્રરાણીની ધર્મ્યા સુભદ્રા અશુભ પમલાની છે, અને તેના કર્મમાં વૈધવ્ય છે, તેમજ જે રાજ્યમાં તે રહે તે રાજ્યનો તેમજ પ્રજાનો વિનાશ થાય એવી બનાવટી પ્રપંચભરી કુંડળી ચંદ્રરાણીના કહેવાથી જોષીએ બનાવી છે તે રાજ્યના વશાદાર મંત્રી અને નગરશૈઠ પાસે વાંચવા ચંદ્રરાણીએ જોષીને મોકલવો.

પ્રવેશ ૨ જો.—સ્થળ:-લગ્ન મંડપ.

કુંડળીની હકીકત જણાવી સામંતો તેમજ પ્રજાજન લગ્ન અટકાવે છે અને નવી રાણી સુભદ્રાને રાજ્યમાંથી દૂર કરવા રાજાને શરબ પાડે છે. રાજાની મનોદશા, પ્રેમ ને ધર્મનું હૃદયમાં ચાલવું ચુક. છેવટે ત્યાગ અને મૂર્છા.

પ્રવેશ ૩ જો.—સ્થળ:-દેહહીનો રાજમહેલ.

શિરોહી પર ચડાઇ લઈ બાદશાહ જાય છે, તે રાજપુતોના પ્રપંચમાં ફસાય નહિ. વી બેગમે સેનાપતિને ચેતવણી આપતી, અને રાજાની રાણીઓને પકડી લાવવા હુકમ કરવો.

પ્રવેશ ૪ જો.—સ્થળ રાજ જોષીનું ઘર.

ધાયણ કવિ મરી ગયો છે, અને તે ભૂત થઈ પાર્વતીના દેહમાં પેઠો છે, એવો ઢોંગ કરી જોષીને બનાવી ધાયણ જોડાનો પરણવાનો નિશ્ચય. છેવટે તકેટનું ખુલ્લું પડવું. જોષીનું ઉરકેરાવું. કાશી જઈ વિદ્વાન થઈ આવી જોષી પુત્રીન પરણવાની ધાયણ કવિની પ્રતિજ્ઞા.

પ્રવેશ ૫ મો—સ્થળ:-દેવીના મંદિર પાસેનો આશ્રમ.

મુદેલખંડનાં જગીરદાર બાપ્તએ તેમની જગીરો જપ્ત થવાથી આશ્રમમાં બાળાઓને પાવત્ર શિક્ષણ આપવું. પાસેના રણમાં પાણી વગર તરફડતા બાદશાહના પ્રાણને બચાવવા ઘોડેરવાર પાણી લેવા આવ્યો હતો. તેને સુભદ્રાએ સાકરીયા પાણીમાં લીંબુનો રસ નાંખી મેઠલાવેલ છે, એ સમાચાર સાધી બાપ્તને સુભદ્રાએ કહેવા. તેટલામાં અકબરનું સિપોહસાહાર સાથે પોતાના પ્રાણ બચાવનારને બંદીસ આપવા આવવું. બાળાઓ, સુભદ્રા, સાધવી અને અકબર વચ્ચે ટેટલીક અર્થ સ્પષ્ટ થયા. બાદશાહનું અત્યંત પ્રસન્ન થવું અને કલ્યાણીના નામે જોળખાતી સુભદ્રાને પ્રાણદાન માટે મુશ્કિલ માગવા કહેવું. પ્રસન્ન બાગીચ એમ કહેવાથી સુભદ્રાને બેટી કહી પોતાના સિકાનો રૂકો લખી આપવો.

પ્રવેશ ૬ ઠો—સ્થળ:-શિરોહીનું ઉદ્યાન.

સાહમારીના દરબારમાં શીરપાવમાં આપેલા વજો સાંચે સુરંગીને ધારણ કરવા કહેવું, પ્રેમી જોડાનો પ્રેમ વિનાદ.

પ્રવેશ ૭ મો—સ્થળ:-રાજ્ય બાગ.

સુભદ્રાના વિરહનો સંતાપ મટાડવા, અને રાજાને આનંદ વિલાસમાં લાવવા રાણીના પ્રયત્ન. રાણીની નિરાશા. સ્નેહ ભંગ થયેલી રાણીનો, સુરંગીએ પહેરેલા બાદશાહી પે.પાક ઉપર મેહ. બાદશાહી વૈભવ ભોગવવા લક્ષ્યાણ. હડાઇની ખબર. મંદિરની સાધવી સાથે સુભદ્રાએ કલ્યાણી વેપે આવવું, અને યુક્તિથી રાણીની માનીતી દાસી ની જગ્યાએ રહેવું; રાજાએ યુદ્ધમાં જવું.

પ્રવેશ ૮ મો—સ્થળ:-હડાઇનું મેદાન.

રાજપુતો અને મુગલો વચ્ચે પ્રથમ યુદ્ધ. સેનાપતિ ને રાજા વચ્ચે ધર્મ યુદ્ધ. રાજાના ધર્મ યુદ્ધ ઉપર બાદશાહે પ્રસન્ન થવું.

અને બળ્યે વખત જીંદગી બચાવનાર સાથે સુઘેહ કરવી. સેનાપતિને વિરહતા. સુઘેહની શરતો માટે સખત માગણી. ન્યાય પ્રિય ધર્મી શાહે બીન શરતે સુઘેહ કરી બડી દુબરમાં કુચ કરવા હુકમ આપેલો.

પ્રવેશ ૯ મો—સ્થળ:-શિરોહીનો રણવાસ.

દિલ્હી જવા માટે રાણીની લિટકંડા. પતિદ્રોહી રાણીને દાસી વેષે સુભદ્રાને ફોટકાર. સુઘેહના સમાચાર સાંભળી રાણીનું નિરાશ થવું. રણવાસમાં રાજપુત દાસીઓના ખુદશી તલવારે પહેરે રખાવવા અને તેના પર દેખરેખ રાખવા સુરંગીને સામંતે મોકલાવેલો સંદેશો.

પ્રવેશ ૧૦ મો—સ્થળ:-શિરોહીના રણવાસનો અંદરનો બાગ.

પુરુષ પોષાકમાં રાણીએ બાદશાહી હાવણીમાં જવા બહાર નીકળવું. દાસી વેષે સુભદ્રાએ અટકાવવાથી તેને ખંજર મારી પાછટી મારીએથી ઉતરી નાશી જવું. દેવીની ઐરણ્યથી અદ્રખ્ય રીતે સાધ્વીએ આવી ધાયલ સુભદ્રાને બોલારા વાટે મંદિરમાં લઈ જવી. પાછળથી બાદશાહી હાવણીમાં રાણીનું જમ પહેચવું. બાદશાહે રાણીને દિલ્હી લઈ જવી.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો—સ્થળ:-નટ લોકોનો ઉતારો.

રાજના વિશ્વાસુ અને વર્ણસન ખાનાર નટ વીરાની વશદારો. જીવના જોખમે રાજને પોતાના ટોળામાં છુપાવી નટ વેષે દિલ્હી જવાનો ઠરાવ.

પ્રવેશ ૨ જો—સ્થળ:-જોષીનું ઘર.

રમતારામ અને ધાયલ કવિનો સંકેત પાર્વતીને સંભળાવેલો. સ્ત્રી વેષે રમતારામને કાશીના પંડિતની પુત્રી તે પોતાની સ્ત્રી છે એમ કહી જોષી મહારાજને સોંપી ધાયલ કવિનું બહાર જવું. જોષીના પુત્ર છેલ્લેકરનું પંડિત પુત્રી (રમતારામ) ઉપર મોહિત થઈ નસાડી લઈ જવું. પાછળથી ધાયલ કવિએ ખાલી પોતાની સ્ત્રી મળતી. બધાનો ગભરાટ. ધાયલ કવિનું ઉશ્કેરાવું. ફરીયાદ કરવા જવું. જોષીએ આમરૂ બચાવવા પંડિત પુત્રીને બદલે પોતાની પુત્રી પાર્વતીને ધાયલ કવિ સાથે પરણાવવી. વરવધુને લઈ માતાજીના મંદિરે સર્વેતુ' દર્શનાર્થે જવું.

પ્રવેશ ૩ જો—સ્થળ:-દિલ્હીમાં બેગમનો મહેલ.

બાદશાહના મુખેથી શત્રુરાજનાં વખાણુ સાંભળી બેગમનું ખીજવું અને રાણીને પતિ તરફ માન થવું. રાણીને હુંડી બનાવવા બેગમનો નિશ્ચય જોઈ રાણીનો ગભરાટ. બેગમ અને રાણી વચ્ચે ઝગડો.

રાણીને ખુશી કરવા જનાની મહેલ આગળ દોર નાંખી ખેલ કરાવવાની ઓઠવણ. રાણીનો અત્યંત પશ્ચાત્તાપ.

પ્રવેશ ૪ થો—સ્થળ:-જનાની મહેલનો પાછલો ભાગ.

નટની રમત, નટવેષધારી રાજનું રાણીને જોઇ ઉસ્કેરાવું. રાણીને પતિનું ઝોળખાણ. બેગમની શંકા. રમત બંધ કરાવી બેગમનું ચાલવા જવું. સર્વે નટને ભેધ દિલ્હી દોડી જવા સામંતને રાજની આજ્ઞા, અને દોર ઉપરથી રાણીના મહેલમાં જઇ તેને ઉપાડી લાવવા નિશ્ચય.

પ્રવેશ ૫ થો—સ્થળ:-જનાનાનો એક ભાગ.

રાણીનો હૃદયદ્રાવક પશ્ચાત્તાપ. રાજનું આવવું. રાણીને વચન બાણના પ્રકારે. રાણીનું રૂદન. અપરાધ માટે સખ્તમાં સખ્ત શિક્ષા ભોગવવાની કબુલાત. બેગમનું આવવું. રાજ રાણી કેદ.

પ્રવેશ ૬ થો—સ્થળ:-ઢેવીના મંદિરનો આગલો ભાગ.

શ્રી વેષે રમતા રામ અને જોષી પુત્રની ગમ્મત. ભેદનું ખુલ્લું પડ. જોષી મહારાજના મનનું સમીધાન. સુભદ્રાને સુરંગીનો મેળાપ, સામંતનું હસકર લઇ દિલ્હી જવું. સાધ્વી માતાની સલાહ. દર્શન કરવા આવેલાં જોષી પાસેથી સુભદ્રાની કુંડળીની ખટપટ ખુલ્લી થવી. સર્વેનું દિલ્હી તરફ પ્રયાણ.

પ્રવેશ ૭ થો—સ્થળ:-દિલ્હી દરબાર.

રાજનો ન્યાય. બેગમનો તિરસ્કાર! રાજએ તેની રિશ્તિનું બાન કરાવવું. બળાત્કારનાં લગ્ન તેમજ લગ્નનાં હક્ક. રાજના અને ચક્રવર્તીનાં ધર્મની ચર્ચા. બાદશાહનું શાન્ત થવું. બેગમનું ઉસ્કેરાવું. સાકમારીના દરબારમાં પોતાને હલકો કહી કરેલા અપમાન માટે

(૧૨)

ન્યાય મામલો અને સુભદ્રા સાથેનાં લગ્ન અટકાવી બાદશાહની આગ્રહ લલકરી પાડી તેની સભા માટે સુભદ્રા સાથે બાદશાહના નીકાહરવાની બેઠમની હદ. સુભદ્રાની બાદશાહને વીનવણી અને બેટી કહેલીના બાદશાહ બાપ છે એમ કહી દેવી મંદિરના આગ્રમની ચાંદી આપી સિક્કાનાળો ફડકો બતાવવો; જોધીના તર્કટનું ખુલ્લું ચું-તરસે તરડતા પ્રાણ બચાવનાર પોતાની બેટી સુભદ્રાના હાથ બાદશાહે રાખને સોંપવો; અને વાજતે ગાજતે જન જોડાવી શિરોહી વોદાય કરવાની બાદશાહની ધમ્મકા. રાજ અને બાદશાહ વચ્ચે મિત્રતા અને રામ રહીમની રત્ન સાથે નાટકની પૂર્ણાકૃતિ.

ૐ શ્રી

॥ પરમાત્મને નમઃ ॥

❀ વીર માનસિંહ ❀

નાટકનાં ગાયનો.

મંજળાયરણ.

બાળાઓ—

રામ રહું પ્રીતથી સીતાપતિ રામ રહું પ્રીતથી
બંડત વતસલ પ્રભુ નાથ દયાળુ
હર ધરે વિનતિ—સીતાપતિ.
ભીડ બંજન ભયહારક સ્વામી
વિદન વિદારો અંતર્યામી
કાર્ય સિદ્ધ કરે આપ અમારી,
હર કરે વિપત્તિ—સીતાપતિ.

બાળાઓ—

૨

જય જય ગરવી ગુજરાત અમારી જય ગરવી ગુજરાત;
દીપે અદ્યે પ્રભાત. અમારી જય ગરવી ગુજરાત.
ધ્વજ પદાશરે ઝળળ કુસુંબી પ્રેમ શૌર્ય અંકિત,
તું બલ્યુવ બલ્યુવ નિજ સંવતિ સહુને, પ્રેમ ભક્તિની રીત;
હિંચી ગુજ સુંદર ભાત—અમારી!

ઉત્તરમાં અંબા માત, પૂરવમાં કાળી માત,
છે દક્ષિણ દિશમાં કરંત રક્ષા કુતેશ્વર મહાદેવ;
ને સોમનાથ ને દ્વારકેશ એ પ્રશ્નિત કરા દેવ,
છે સહાય મા સાક્ષાત—અમારી.

નદી તાપી નર્મદા જોય, મહી ને બીજી પશુ હોય,
વળી જોય સુભદ્રા જુદા રમણ ને રતનાગર સાગર;
પરત ઉપથી વીર પૂર્વજો દે અશ્વિષ જયકર,
સંધ રહોયે સહુ ભત-અમારી.

તે અણહીલવાડનાં રંગ તે સિદ્ધરાજ જયસિંગ,
તે રંગ ચક્રી પશુ અધિક સરસ રંગ ચશે સત્વરે માત;
શુભ શુકન દીસે મધ્યાન શૌભશે પીતી મધુ છે રાત,
જન કુમે નર્મદા સાથ-અમારી.
(કવિ નર્મદ)

એગમ—

૩

આવો મારા દિલ ચમનના યુલયુલ પ્રિય આવોને,
હારે મુરઝાય આ દિલ પ્રીતિથી ખીલાવોને—આવો.
અસલા ત્રાસમાં તરશડી જળ વીણ માછલી જેમ,
એ ઘડીના વિયોગમાં તલપું હું પશુ તેમ;
વારે પર તમ પર મન મારી આંખોના રાક્ષસ છવન જતન
આવોને—આવો.

સુભદ્રા—

૪

મિથ્યા અભિમાન ધારે શું માનવી મિથ્યા અભિમાન ધારે,
પાંદડું ન હાથે પ્રભુ વિના હું પદના મદમાં;
આલી મૂરખ મરડાયે—મિથ્યા૦

પાપ યુદ્ધ પેશે ભવે થયાં હશે જે જે,
ભોગવીયે આ ભવ મહી કમે કમે તે તે;
યુદ્ધનું ફળ ધન સાહયખી, ઉપજવે આતિ સુખ,
પૂરણ થયે આવે પછી, પાપતણું શળ દુઃખ.
વૈભવન! મદમાં છછીને બને અંધ દીનપર ત્રાસ વરતાવે,
નીતિધર્મ પ્રવૃત્તિને વિસારે પશુ પાપ ફળ દુઃખ જ્યારે આવે;
પટકાચ પાપી ત્યારે પામરજન પીડાયે પાપ દુઃખ ભારે—મિથ્યા૦

મુલદા—

૫

દાદ મારી લેશે દીનદ્યાળુરે, મહેર કરશે માધવ એ માયાળુ.
રાખી દ્રૌપદીની લાજ, જોશે ભકતોને કાજ;
ગાયો ચારી કીધું છે ગોવાળું —દાદ૦

ધ્રુવજીને તાર્યા પ્રલલાદજી ઉગાર્યા,
મિશ્રધારી ધજગાસીઓ બચાવ્યા; મને એનો આધાર,
કષ્ટ હરશે કિરતાર, મારો કૃષ્ણ જનન દરજ્યાળુ—દાદ૦

૬

અંદાબા—

કુમુદી દરમાય - સદા
શક્તિને નિરખ્યા વિના
પિયુ વિષ્ણુ પ્યારી પીઘાય
જલ વિષ્ણુ મીન જીવે ના વિષ્ણુ પ્રાણુ ના રહે તન.
તેમ આ વિરહજી મુંઝાય —કુમુદી૦

૭

માનસિંહ—પ્રેમ સરોવરમાં પ્રિયે, પ્રેમ લહેર ભરપુર;
હંસ હંસી પ્રેમી-યુગલ, તરે બની મશગૂલ.

અંદાબા— પ્રેમી પ્યારાં પંખીડાં,

આહુલીઓ—ચાય જરાય ન દૂર;

અંદાબા— પ્રેમી પ્રેમ થકી જીવે,

માનસિંહ—પ્રેમ પ્રાણુનું તર.

૮

અંદાબા—પ્રિયે લખું કે શું લખું, કર્યાં હજાર વિચાર;
બનિ થયો અંતરથકી, મારા પ્રાણુધાર.

*

*

*

ખોલાવી કહી પ્રિયતમા, સ્વપ્નામાં હમ હાથ;
વરી ચૂકી હું ત્યારથી, માનસિંહ મહારાજ.

*

*

*

(૨૬)

; બેગમ પરણાવે મને, બાદશાહની સાથ;
દિલ્હીના રણવાસમાં, બહારે આવે નાથ.

* * *

અમળા હું પરવશ પડી, સુભદ્રા ક્ષત્રિય ભવ;
સિંહ મને ઉગારશે, પ્રેરે અંબા માત.

ચંદ્રબા—

૯

માણું એક પ્રણય તમારારે,
અન્ય ન દાવો અમારારે—માણું.
અલંકાર કે ધન ના જોઈએ,
વિલાસ વૈભવપર ના મોહીએ;
સદા અમી નજરે નિહાળોરે—માણું.

૧૦

ધાયલ—ધાયલના છે ભોગ ! કોઈ ધાયલ થાશે નહીં;
જાજરો વળગે રોગ, જીવ લેતાં છુટકો કરે.

* * *

ધાયલને નહીં જાન, ખાન પાન ભાવે નહીં;
નહીં શુદ્ધિ કે સાન, મુખા છીએ કે જીવતા.

* * *

ધાયલને છે રંગ, ધાયલ છે શાહ બાદશાહ !
જીવે જીવન જંગ, જો સામે ધાયલ જળે.

૧૧

પાર્વતી—ઠેલા આવજો વાલીડા, ઠેલા આવજોજ;
રડા કહાવજો સંદેશા રડા કહાવજોજ.
ઠાકાની ઝીણી મલમલ, દેશી રંગે રંગાવજોજ;
ચમકંતી તારા ટીપકી, ટંકાવજોજ.
ચુડી હાથીદંત તણી કોરાવજોજ,
કીનખાખ ચોળીયે કુધરીયે ચૂકાવજોજ;
માણું લાવીને રંગીલા રીઝાવજોજ—ઠેલા.

સખીઓ—

૧૨

આંખલડીમાં મદન તણી આભરી ખુમારી ભારી છે,
 ધાંચલ કરનારી જોગીને આ તો નયન કઠારી છે;
 રમજુમ રમજુમ ચાલ ચટકતી મન હરનારી તારી છે.—આંખ
 મોહક મૂરતી મદથી ઝરતી મન વશ કરતી પ્યારી છે,

સુભદ્રા— જરે તું કગારી તું હુતારી તું, તારી ફેક બારી છે;

સખીઓ—આ જીવનનીની ખીમારી છે —આંખલડી

સુભદ્રા—

૧૩

હલકી નાર જરે તું, સતાવે શું મુજને તું
 હુમાબું તે કુજનું નામ, જીવે શું મરી જાતું.
 મદમાં અંધ જનીને તેં તો, કાજો કેર બલો વર્તાવ્યો;
 ચાહ બધા ઉંચા મનના ને, પરવશ કરી તેં બહુનચાવ્યો.
 અથળાના જલ ભંગ કરાવ્યાં,
 જાત ભાષના લોહી રેડાવ્યાં;
 કાજ મુખી છે તુજને થુ, લાખવાર છે થુથુથુ.

અંક ૨ જો.

સખીઓ—

૧૪

આવો આવો પ્રિય સખીઓ આવો,
સાથે સાથે સહુ સામગ્રી લાવો—આવો.
કુલ ચુંડી સુત ગુથી હાર ગજરાવેણી ખનાવો,
નવનવા અલંકાર સગવી નવી ગણીને રીઝાવો—આવો.

કંચનીઓ—

૧૫

જળ ભરવા કેમ જાઉં, આ છેલ મને સતાવે;
એ પુઠે પુઠે આવે, વળી સાન કરી બેઠાવે—આ છેલ.
મારગડે સૌથી ઉભોરે, છલુકો નવ મણકારે;
છેડ નકારી કરે એ છકેલો, નિર્લજ નેલુ નચાવે—આ છેલ.
તરછોટી આમળ ચાહું ત્યાં વેધક વેણુ વગાડે;
રીસ. રૂંડે પથુ હસી જવાયે મનહર મન લલચાવે—આ છેલ.

બાળાઓ—

૧૬

બહાલો શીમળ ધર્મ સાચવેરે બહેન;
એજ ધર્મ આપણા ઉદ્ધારનોરે બહેન—બહાલો.
મોંઘો માનવ દેહ આવીયોરે બહેન;
સત્ય નીતિ ધર્મથી અજવાળજોરે બહેન—બહાલો.
સતીનો મહિમા શ્રેષ્ઠ છે, દેવ અમુર પથુ ગાય;
સતી પાત પદ સેવે સદા, કષ્ટ ન પામે કદાચ.
પતિવ્રત હીરો જાળવે, ગૃહલક્ષ્મી ગુણવાન;
સંતતી સારી પામતી, પ્રભુને એ પ્રિય પ્રાણ.
નારી તણા ધર્મ મહુ જાણજોરે બહેન,
પાળીને ઉભય કુળ તારજોરે બહેન;
એજ ધર્મ આપણા ઉદ્ધારનોરે બહેન—બહાલો.

બાળાઓ—

૧૭

હિંદ ભૂમિ છે માત્ર અમારી, પ્રભુ અમારો તાત;
 માનવ જાત વસે આશ્રમ તે, બધા અમારો આત.
 પ્રભુ અને રાજા છે બન્ને, એક એકના દાસ;
 ધર્મ બૂલે રાજા રૈષત તો, નક્કી થાય વિનાશ.
 જીવન તો આઝાદિવસ, સાંખી પ્રભુ ચક્રતો નથી;
 અન્યાયથી જે રાજ્ય કરતો, રાય એ ટકતો નથી.
 માની પ્રભુને તુચ્છ જે, નૃપ ગર્વથી કુશાય છે;
 તે જાણતો નથી ઝાઝી છીડી, સાથ તાણી જાય છે.
 આંખ ઉઘાડી જુઓ બાદશાહ! કોણ રંક ને રાય?
 માટીની કાયા છે સહુની, માટીમાંજ સમાય.

બાળાઓ—

૧૮

તમારું તમને સુનારક, અમારું અમને સાંરું છે;
 જેવું હોય તેવું પણ અમારું, તમથી પ્યારું છે—તમારું.
 મીઠા જળની માછલી, ખારા જળમાં જાય મરી;
 સાગર જીવ જીવે સાગરે, બહે નીર ખાંરું છે—તમારું.
 દીપક તેજ અધિક સૂર્યથી, પતંગની નજરે;
 સૂર્યથી ન રીઝે એ, બહે દીપમાં બળનારું છે—તમારું.
 દેશ અમારો ધર્મ અમારો, જે જે અમારું છે;
 અમારું એટલું અમને વહલું, બીજું અકારું છે—તમારું.

૧

૧૯

સુરગી—અમે તો પ્રેમનો પોષાક પહેર્યો રે પ્યારો.
 સાંકળ રનેહની કંઠે ધારી પ્રીતનાં પટકુંઘ,
 રેહ તણી આ નયની પહેરી એ સ્વાગુનાર અમૂલ:

કદીએ કરીએ નવ ન્યારો—અમે.

પ્રેમ અમારો પરમેશ્વર, ને પ્રેમ અમારો નાય,
 અંતર નહીં પીયુ પીયા પ્રેમમાં, પ્રેમ નાવમાં સાથ;
 તરીશું આ ભવજળ ખાતે—અમે.

સુરંગી—ધીમે ધીમે ચાલ, ચાંદલીઆ ધીમે ધીમે;
 હંભાવજે આ માઝમ રાત, શીતળીઆ ધીમે ધીમે,
 દિન ધણેરે આવીયા, કંથ વિદેશી ઘેર;
 અમૃત ધડી વધારજે, નેજે કરતો ઝેર-
 વધું શું કહું મુખે વાન, તીરણીયા ધીમે ધીમે.

ચંદ્રબા—

૨૧

સુંદર સ્વામી મુખથી મુદ્રાવું મમ પ્રાણ હીરોળે,
 વિવિધ કુશોની બીછારી મેં રૈયા;
 ચંદન આતર સુવાસે ચિત્ત ચચળ ડામે-
 મનહર મુખ મધુર મલકાયે
 લોચન મદભર નેધ મન માડું આ મોહે—સુંદર૦

ચંદ્રબા—

૨૨

ખાલા પાંખો પીયો પ્રેમનાં રંગોલા પ્યારા રે,
 સ્વાદે મીઠા મીઠા એ સ્વાદે મીઠા મીઠા;
 લાગશે નજીક વીરા બહાલા રે—ખાલા૦
 દાક્ષ મીઠીનો અર્ક ઉતાર્યો, પ્રીતિ રસે મેળવ્યો;
 જુગતે જતને રંગ બેઠો મળતો, રે રંગ બેઠો મળતો,
 પ્યારી તણા દિલનો ચાખો હહેરી લાલારે—ખાલા૦

વસારણા—

૨૪

ધૂમળે જંગમાં મત્તાલા, બવાની જય બોલોરે બળવાળા—ધૂમળે,
 વોર હાકથી ધરણી ધૂળવો અરીદળ થયરાવો,
 બાલાં બરછી અસીકર ધરીને, દુસ્મન સંહારો;
 આશીષ એ અમારીરે ઝટ ફળજે,
 વિજય કરી વરજે જયમાળા—ધૂમળે.

અંદાજ—

૨૪

હિલ લલચય આ મુખ સાવનો જોઇ,
જોઇ સુર જીવન પજી જાયે શરમાઈ;
વૈભવ પરમ ભોગ ગ્રેગમ રંગ સહુ માણે;
માણ્યું ન મેં મુખ કંઈ, ધિક્ક આવી છંદગાની—હિલ.

સુભદ્રા—

૨૫

છે નાર કુટલાનો ક્યાંહીન છુટકારો,
આવી મતિ શું નીચ ધારો વિસારો (૨)
ક્યાંહીન છુટકારો—છે નાર.

જુલો જે ભરથારને, પર નરને ચાહયે,
મુખ સંતતી ધન ખોઇને, નરકે એ જાયે;
જ્ઞાને બગારો જન્મારો સુધારો શુધારો—ક્યાંહીં
જે ધરમાંહી હોય છે, પતિ પત્નીને પ્રેમ;
વધતી લક્ષ્મી પળપળે, ચાય કુશળ ને સ્નેહ.
આવ્યો માનવ દેહ સારો વિચારો વિચારો—ક્યાંહીં

(૨૨)

અંક ૩ જો.

નટલોકો—

૨૬

આવો ખેલ જુઓ નટરાજ તણાં,
 કંઈ મહેનતમાં નથી રાખી મણા;
 રીઝતીયા અમે તો ભૂપાળ ધણા—આવો.
 હું ખરે ખેલાડી અચ્ચો, સચ્ચો રે ભાઈ સચ્ચો,
 આંખ આંધી દેર સાંધી નવાં રૂપ ધારી;
 ટાળી દહએ બ્રમણા—આવો.

પાર્વતી—

૨૭

તારા મુખડેથી મોહી હું તો વાલીડા,
 તેણુ ઝટકેથી ધાયલ હું છું હેલડા—તારા.
 તન મન મેં અર્ધ્યાં પ્રાણુ કર્યાં વૃજ પર કુરમાન,
 આલપણુની પ્રીતડો લાગી ન છુટે કદી પ્રિય પ્રાણુ;
 પ્રેમ ચટકે કીધી તેં ઘેલી ઘેજડા—તારા.

પાર્વતી—

૨૮

મારા બહાલા પિતાએ, મન માન્યો સ્વામી શોધાવીઓ,
 મારી બહાલી માતાએ, યુજુવંત કંઈ વધાવીઓ—મારા.
 મારો સસરા છે સારો, કીમતી ધરેણાં લાવીઓ;
 આવો કંઈ કોડીલો રૂપાળો, મારે મન ભાવીઓ—મારા.

ચંદ્રબા—

૨૯

અણુ હું પાપ અંગારે નથી શાન્તિ નથી શાન્તિ,
 દગાઈ દુઃખના ભારે નથી શાન્તિ નથી શાન્તિ;
 તજીને પંથ કુલવાડી ગઇ આવળતણી ઝડો.

(૨૩)

બોઝાયા કંટકો કારી નથી શાન્તિ નથી શાન્તિ;
હાં ગાંધરે પતિ વનથી થઇ છું બેઠા હું મનથી,
હરાદ હાય આ જીંદગી, નથી શાન્તિ નથી શાન્તિ.

સુલકા—

૩૦

વચન આપ પાળજો, નીતિને સંભાળજો—વચન૦
મંદિર આશ્રમ આવીયા, પીધાં સાકર નીર,
નિકકો દધ બેટો કહી, ભૂલ્યા શું બડવીર !

લેખ આ નીહાળ જો—વચન૦

x x x

અશુભ પગલાંની ફરી, ભરમાયા શિરતાળ;
તર્કટ જોશીએ કયું, પુછી જુઓ મહારાજ !

બહેન સહુએ ટાળજો—વચન૦

સર્વે—

૩૧

રામ રહીમ બજો મુરલીમ, હિન્દુભાઇઓ મળીને પ્રેમથી
નામ જુદાં પણ ઇશ્વર એક છે, બેઠ ટાળો મનથી—રામ૦
એકજ તાતના બાળક આપણ, માતૃ ભૂમિ ભારતી;
સંપત્તિ સેત્રીએ ધનધાન સુખ, આરોગ્ય વિજય,
રામ આપો રહેમત—રામ૦

જાહેર ખખર.

નીચે લખેલાં પુસ્તકો મુખ્ય ગુજરાતી મંડળીનો જ્યાં મુકામ હોય ત્યાં રોકડી કીમતે મળશે. વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે નહિ.

૧ સૌભાગ્ય-સુંદરી.	૩૩ અજબ કુમારી.
૨ વિક્રમ ચરિત્ર	૩૪ નળ-દમયંતી
૩ કામલતા.	૩૫ લલિતા દુઃખદર્શક.
૪ મધુ-અંસરી.	૩૬ લક્ષ્મણચરિતો રમણ.
૫ સુધા-ચંદ્ર.	૩૭ સંગતનો રંગ
૬ રમેશ-સરિતા.	૩૮ દાગે હસરત.
૭ મેઘ-માલિની.	૩૯ નેક અન્નમ.
૮ આનંદ-લહરી.	૪૦ જુગલ જુગારી.
૯ પ્રતાપ-લક્ષ્મી.	૪૧ નંદ બત્રીસી.
૧૦ કુલીન કાન્તા.	૪૨ નવલરા હીરણ.
૧૧ હરિશ્ચંદ્ર.	૪૩ અંદાલાગા.
૧૨ કનક-તારા.	૪૪ વસંત-પ્રભા.
૧૩ કુંદલાલા.	૪૫ સંગતનાં ફળ.
૧૪ ચંદા. ૧૫ રાજબીજ.	૪૬ વિશ્વ લીલા.
૧૬ મેવાડનો પ્રતાપચંદ.	૪૭ તીલસ્મે ઉદ્ભવ.
૧૭ દુઃખી ભાઈ બહેન.	૪૮ કૃષ્ણ ચરિત્ર.
૧૮ પ્રેમ કળા.	૪૯ દેવકન્યા.
૧૯ માનસિંહ-અભયસિંહ.	૫૦ નવલ-કુસુમ.
૨૦ મૂલરાજ સોલંકી.	૫૧ આનંદને ગુલ.
૨૧ સુંદર વેણી.	૫૨ રામ-રતન.
૨૨ રસિક મણિ.	૫૩ શકુન્તલા
૨૩ બારીસ્ટર.	૫૪ ભદ્રાબામિની
૨૪ રામ ચરિત્ર	૫૫ વિમળા.
૨૫ જયરાજ.	૫૬ હોંસીલી હીરા.
૨૬ પુષ્પસેન-પુષ્પાવલી.	૫૭ શ્રી દેવી.
૨૭ નૃસિંહાવતાર.	૫૮ કનક-કિશોરી.
૨૮ તિલક કુમાર.	૫૯ અમાન-તારા.
૨૯ કંઈ ઘેલો.	૬૦ નાગમતિ.
૩૦ વીર મંડળ.	૬૧ જહરી અંગુરતરી
૩૧ મોહિની.	૬૨ ભારત સંતાન.
૩૨ જહાંગીરશા ગાહર	૬૩ વીર માનસિંહ.

બાપુલાલ બી. નાયક,

મુખ્ય ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલિક.

